

BOQONNAA TOKKO

SIRNA DIMOOKIRAATAWAA

Kaayyolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana baratee yeroo xumurtu:

- Malummaa ijaarsa sirna dimookiraasii ni qayyabatta.
- Mirga namummaa fi dimookiraasii lammiiilee ni hubatta.
- Barbaachisummaa dhaabbilee dimookiraasii ni qayyabatta.
- Faayidaa garaagarummaa keessatti waldanda'anii jiraachuu ni hubata.
- Tokkummaa fi garaagarummaa Mootummaa Fedaraalaa fi Mootummoota Naannoolee ni beekta.

1.1 Ijaarsa Sirna Dimookiraasii

1.1.1 Maalummaa Ijaarsa Sirna Dimookiraasii

Leenjii miseensota gumii BLAG

Fakkii 1.1 Miseensonni Gumii Barnoota Lammummaa fi Amala Gaarii leenjii irratti yeroo hirmaatan.

Fakkii armaan olii bu'uura godhachuudhaan maalummaa ijaarsa dimookiraasii ibsaa.

Ijaarsi sirna dimookiraasii irra jireessaan lammiiilee dimokiraatawaa ta'an qaruunii fi aadaa dimookiraasii dagagaasun dimmoota ijoo adeemsichi of keessatti hammatuudha.

Lammii dimookiraatawaa ta'e horachuun lammiiilee amaloota armaan gadii qaban horachuu jechuudha.

A. Mirga namummaa fi mirga dimookiraasii lammiiilee kan beekan, kan kabajan fi, kan kabachiisan, akkasumas dirqama isaanii haalaan kan beekanii fi kan bahatan.

B. Garaagarummaan ijaarsa dimokiraasiif barbaachisaa ta'uu isaa amananii kan fudhatan.

C. Kaayyoo bu'uraa dimookiraasii faayidaa isaa ummataa sanyiidhaan, amantiidhaan, afaaniin, ilaalchaa fi kan kana fakkaataniin addaa addummaa qaban giduutti, garaagarummaan kun akkuma jirutti ta'ee kaayyoo waliin qaban irratti waldanda'uun nagaa fi jaalalaan jiraachuu akka danda'an ta'uu isaa hubatee kan beeku.

- D. Olaantummaa seeraatti kan amanu.
E. Kaka'umsa hojii fi jaalala biyyaa kan qabu.

Aadaa dimookiraasii gabbisuun ama-loota hedduu qaba. Kanneen gurguddoo ta'an kan armaan gadiiti:

1. Namoonni ilaalchaanis ta'e fedhiidhaan addaa addummaa akka qaban haalan beekuu,
2. yaadaa fi ilaalcha namoota biroo kabajuu fi obsaan fudhachuu.
3. Waldhabiinsa karaa marii nagaa fi walamantaadhaan hiikuu.
4. Walitti bu'iinsa mariin hiikuu hin dan-deenyee yoo mudatu, mana murtiitti dhiyeessuu fi murtii sagalee caalmaan kenname amananii fudhachuun hojiirra oolchuu.

Sirni dimookiraasii, sirna mirgi namummaa fi mirgi dimookiraasii lammiilee akkasumas mirgi walqixxummaa sabootaa, sablemmootaa fi uummattootaa kan keessatti kabajamuudha. Ummanni hoogantoota filat-een kan hooganamuu, hoogantoota filate irratti yeroo amantaa dhabu, karaa nageenyaan kan buusu, kan biroo filatee fi kan bakka buusuudha. Kanaafuu, sirni dimookiraasii abbaan aangoo ummata ta'uun isaa kan ittiin

Gilgaala 1

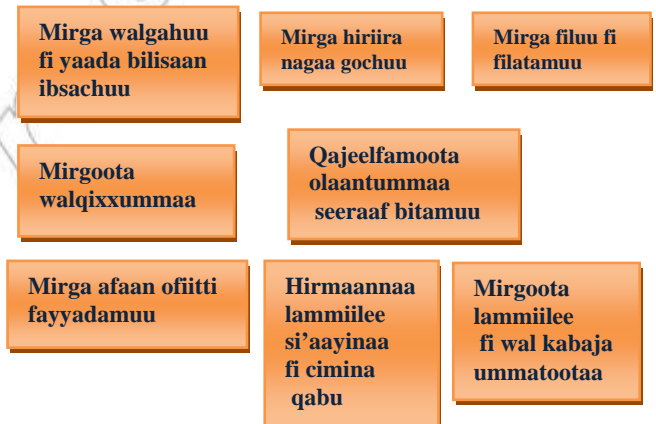
Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Ijaarsa sirna dimookiraasii jechuun maal jechuu akka ta'e fakkeenya afur dhiyeessuun ibsi.
2. Lammii dimokiraatawaa ta'e hora-chuun kan danda'amu akkamitti? Irratti mari'adhaa.
3. Aadaa dimokiraasii dagaagsuun kan danda'amu akkamitti? Irratti mari'adhaa.

Hojii Garee

Ijaarsa sirna dimokiraasii ilaalchisee biyya keenyatti hojiiwwaan raawatamaa jiran madda adda addaarraa odeeffannoo funaanuudhaan barreeffama fuula lama kan hin caalleen dhiyeessaa.

1.1.2 Bu'uuraalee Ijaarsa Sirna Dimokiraasii

Chaartuu 1.1 Bu'uuraalee ijaarsa sirna dimookiraasii

- **Tarreeffama armaan oliirraa maal hubattan?**
- **Sirna dimookiraasii ijaaruuf akka dhakaa bu'uuraa ta'uun kan tajaajilaan maalfaa akka ta'an tarreessaa.**

Bu'uraaleen ijaarsa sirna dimookiraasii baay'eedha. Isaan keessaa gurguddoon kanneen armaan gadiiti:

A. Olaantummaa Seeraaf Bitamuu

Yaadbu'uurri olaantummaa seeraaf bitamuu ijaarsa sirna dimookiraasiif bu'ura ijoodha. Kana kan jechisiisuu danda'an sababoonni hedduun kan jiran ta'ee sababoonni gurguddoon kanneen armaan gadiiti:

Yaadbu'uurri kun aangoon karaa dimookiraatawaa ta'e qofaan akka qabatamuuf wabii ni kenna. Yaadni olaantummaa seeraaf bitamuu hojiirra yommuu oolu, waldorgommii siyaasaa dhiibbaa fi waliin dhahuu irraa bilisa tumaatni ta'een, fedhii ummataa fi filannoo bilisa ta'een aangoo qabachuun ni danda'ama. Sababiin kan biroo, yaadbu'uurri kun mirgi namummaa fi mirgi dimookiraasii lammiilee, akkasumas mirgi walqixxummaa sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa akka kabajamaniif wabii waan kennuufi.

B. Jaalalaan Waliin Jiraachuu Ummatootaa fi Mirgoonni Lammiilee Kabajamuu

Bakka jaalalli ummatootaa hin jirretti sirni dimookiraasii ijaaramuu hin danda'u. Sababni isaas ummanni sanyiin, amantiin, afaaniinti ilaalchaan garaagar ta'e garaagaruummaa kana waldanda'uu dhaan jaalalaani fi nagaan waliin jiraachuu kan danda'u, yoo waljaallachuun ummataa jiraatedha. Garaagarummaa hiikuufis ta'e gara-

agarummaa keessatti tokkummaadhaan waldanda'uun jiraachuuf walitti dhiyaatanii dubbachuu, mari'a-chuu fi yaada ofii bilisaan ibsuun barbaachisaadha.

Kanaaf immoo mirga namummaa fi mirga dimookiraasii lammiilee dirqama kabajamuu irraa eegama. Mirgoonni kunniin kabajamuun garaagartummaa hiikuufis ta'e waldanda'uuf gahee guddaa qaba.

C. Kabajamuu Mirgoota Walqixxummaa

Biyyoota saboonni fi sablammoonni waliin jiraatan keessatti mirgi walqixxummaa akka kabajamu, walsimachuu fi nagaa fi jaalalli akka jiraatuuf fayyada. Mirgi walqixxummaa kabajamuun garaagartummaa hiikuufis ta'e garaagartummaa keessatti tokkummaan waldanda'anii jiraachuuf gargaara.

D. Kabajamuu Mirga Filatamuu fi Filuu

Kabajaamuun mirgga kanaa uummanni ijaarsa sirna dimookirasiif gochawwan murteessoo kanneen armaan gadii keessatti dammaqinaan akka hirmaatuu fi abbaa aangoo akka ta'u isa dandeessisa.

A. Lammiin kamiyyuu umriin isaa'ishii filuu fi filatamuu gahee /sse nagaqabeessa kan ta'e / taate saalaan, sabummaan, afaaniin, amantii fi kan kana fakkaataniin addaa addummaa osoo hin uumiin bilisaan akka hirmaatu/ttu,

B. Ummanni kan filateen akka bulu,

C. Dhaabbilee siyaasaa keessatti kallattiin yookin bakka bu'aa isaatiin akka hirmaatu taasisa.

Ummanni loogii malee filuufis ta'e filatamuuf, filannoo dhiyaateef madaalee murteessuuf, namoota biroo waliin mari'achuu fi falmuu dandeenyaan ijaarsi sirna dimookiraasii gabbachaa deemuu isaa agarsiisa. Sababni isaas goc-haawwan akkasii ibsitoota aadaa dimookiraasii waan ta'aniifi.

E. Kabajamuu Mirga Afaan Ofiin Fayyadamuu

Sababiin kabajamuu mirga afaan ofiin fayyadamuu ijaarsa dimookiraasiif bu'uura ta'uu danda'e, ummanni dhimma isaa murteeffachuu irratti nama afaan hiikuuf osoo hin barbaachisiin ofumaa dhimma bahachuu waan danda'uufi. Ummanni afaan isaan fayyadamee aadaa fi seenaan isaa kabajamee, jaalalaan waliigalee walkabajuunii fi waljaallachuun namoota biroo waliin jiraachuu danda'a. Kabajamuun mirga afaan ofiin fayyadamuu ijaarsa dimookiraasiif murteessaa fi bu'uura biroo kan ta'e hirmaannaa hawaasaa si'aayina qabu uumuuf gahee guddaa waan qabuufi.

D. Hirmaannaa Hawaasaa Si'aayaa fi Cimaa

Sirni dimookiraasii hirmaannaa si'aayaa fi cimaa ta'een ala carraaqii qaama murtaa'een qofa ijaaramuu hin danda'u. Ijaarsi dimookiraasii akka saffisu yoo barbaadame, ummanni hundi sochii ijaarsa dimookiraasii keessatti kallattiidhaanii fi bal'inaan

hirmaachuu qaba. Kanaafis sochii guyyuu taasisu keessatti kallattii dhaan hirmaachuu fi hirmaannaa isarraa caalmatti barachuu, hir'ina sirreessaa deemuu fi cimina jiru guddisaa deemuun, ijaarsa dimookiraasichaa daran guddachaa deema.

F. Kabajamuu Mirgoota Gurmaa'uu, Walgahuu, Dubbachuu fi Barr-eessuu

Kabajamuun mirgoota kanneenii dhaabbileen siyaasaa ciccimoon akka hundeeffamanii fi si'aayinaan akka socho'aniif haala mijaawaa uuma. Dhaabbileen siyaasaa adda addaa ciccimoon yoo jiraatanii fi si'aayinaan socho'uu yoo danda'an, ummataaf filannoon adda addaa akka dhiyaatuuf carraa uuma. Yeroo baay'ee, amalli dimookiraasii dhugaa, sirna dhaabbileen siyaasaa baay'een keessatti hirmaataniidha.

Paartileen yaadaa fi ilaalcha ummata kutaa adda addaa bu'uura godhachuun dhaabbilee siyaasaa hundeeffamaniidha. Lammiilee ilaalchaa fi fedhii walfakkaataa qaban miseensa taasifatu. Sagantaa isaanii qopheeffachuun yoo filataman hojiiwwan hojjetan ummataaf ibsu. Kanaan ummataaf filannoo fooyyee qabu (siyaasaan, dinaagdeen, hawaasummaa fi kan kana fakkataniin) akka dhiyaatu taasisa. Kuni immoo sirni dimookiraasii daran akka dagaagu taasisa

Gilgaala 2

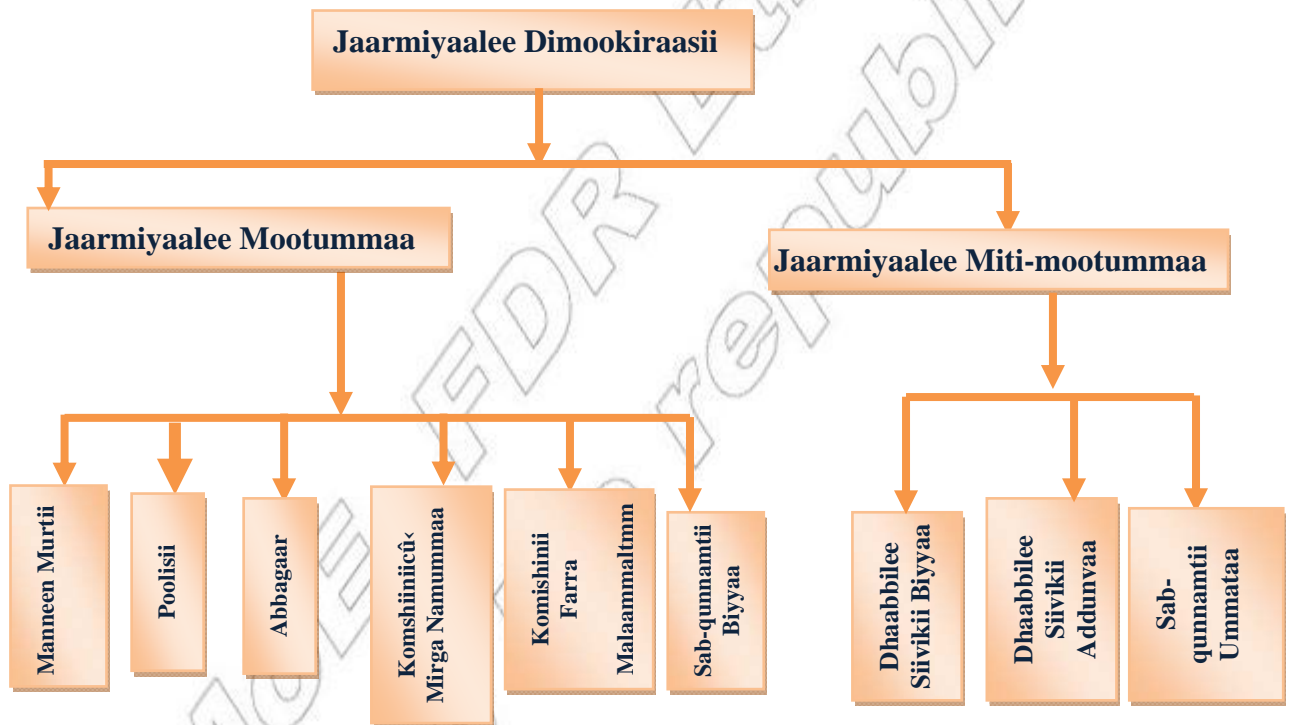
Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

- a. Kabajamuun mirga lammiilee fi waljaalalli ummatootaa bu'uura ijaarsa dimookiraasiti kanjedh-amaniif sababni isaa maali? Fakkeenyaan ibsaa.
- b. Mirga walgahuu, dubbachuu fi barreessuu bu'uura ijaarsa sirna **dimookiraasii kan jedhaman** maaliifi? Irratti mari-'adhaa.

Hojii Garee

Mataduree armaan olitti barattan jalatti kan tarreeffaman bu'uurri dimookiraasii biyya keenya Itoophiyaa keessatti sadarkaa kamirra akka jiran ragaalee madda adda addaarraa funaanuudhaan madaalaatii dhiyeessaa.

1.2 Mirga Namummaa fi Mirga Dimookiraasii Babal'isuuf Barbaachisummaa Jaarmiyaalee Dimookiraasii

Chartii 1.2 Jaarmiyaalee dimookiraasii mirga namummaa fi mirga dimookiraasii babaldhisuu dandeessisan

Chartii armaan olii bu'uura godhachuu dhaan jaarmiyaaleen dimookiraasii mirga namummaa fi mirgadimookiraasii babaldhisuuf faayidaa maalii akka qab-an ibsi. Mirga namummaa fi mirga dimookiraasiif eegumsa gochuun kan barbaachiseef kaayyoolee hed-

duun jiru. Isaan keessaa gurguddoon kanneenarmaangadiit

A. Mirgoonni heerri mootummaa beekamtii kenneef adeemsa hiika ittikennuu fi karaa adda addaas akka hin jallannee fi haalaan akka hojii irra oolan taasisuufi

B. Mirgoonni, barmaatilee hawaasaa bakka kamittuu argamaniin akka hin dhiitamnee fi barmaatileen tumaataalee heera mootummaa waliin faallaa yoo ta'e akka hin raawwanne taasisuufi. Kaayyoolee kanneen galmaan gahuuf mirga namummaa fi mirga dimookiraasii babaldhisuu kan danda'an jaarmiyaaleen dimookiraasii jiraachuun isaanii barbaachisaadha. Jaarmiyaaleen dimookiraasii kan mirga namummaa fi mirga dimookiraasii babaldhiisuu danda'an jaarmiyaalee mootummaa fi mitimootummaatti qoodanii ilaaluun ni danda'ama. Jaarmiyaaleen dimookiraasii kan mootummaa ta'an manneen murtii, poolisii, abbagaar, komiish-inii mirga namummaa, komiishinii naamusaa fi farra malaammaltummaa fi dhaabbilee sabq-unnamtii mootummaati.

Jaarmiyaaleen dimookiraasii mitimootummaa biyya keenya keessatti hojjetan dhaabbilee siivikii idiladdunyaa, dhaabbilee siivikii biyya keessaa fi dhaabbilee sabqunnamtii ummataa mootummaa jala hin jirre dabalata.

Walumaagalatti, jaarmiyaaleen dimookiraasii mirgi namummaa fi mirgi dimookiraasii kabajamee ummanni mirgoota kanatti akka fayyadamaa ta'uu danda'uuf haala mijeessuun baay'ee barba achisaadha.

Manneen murtii, jaarmiyaalee mirga eegsisan kamiyyuu caalaa adda durummaadhaan olaantummaa seeraa kan kabachiisuu danda'aniidha. Manneen murtii walfalmitoota giduutti kan ka'an falmiiwwan ilaalani, fedhii walfalmitootaan osoo hin qajeelfamiin, seera bu'uura godhachuudhaan loogii yookin jibbiinsa kamirraayyuu bilisa ta'uun murtii haqaa qabu akka kennaniif heera mootummaatiin kan hundeffamanidha. Bu'uurri murtichaa "Namni kamiyyuu seera fuulduratti walqixa" kan jedhuudha. Akkaataa hojiimaata manneen murtiitti sabummaan, bifaan, saalan, afaaniin amantiin, siyaasaanii fi kan kana fakkaataniin loogiin hin taasifamu.

Poolisiin, mirga namummaa fi mirga dimookiraasii heera mootummaatiin mirkanaa'e osoo hin hir'isiin kabajuu fi qaamolee biroonis akka kabajan gochuun jaarmiyaa nagaa fi tasgabbii ummataa mirkaneessuudha. Kaayyoon poolisii inni guddaan heera mootummaa biyyaa fi seerota kan biroo kabajuu fi hirmaannaa ummataa bu'uura godhachuun yakka ittisuun nagaa Jireenya ummataa fi tasgabbii eegisuudha.

Koomishiniin mirgoota namummaa, jaarmiyaa mirgi namummaa akka hin sarbamneef eegumsa gochuun alatti, namoota mirgi namummaa isaanii sarbamu ibsuun iyyaata dhiyeeffatan

irraa komii fuudhee erga sakkata'ee booda murtii kan itti kennu jaar-miyaa mirgaeegsisuudha. Seeronni, dambiilee fi qajeelfamoonni mootummaadhaan bahan mirga namummaa lammiilee kan hin faallesine ta'uu isaa ni mirkan-eefata. Dhimmoota mana murtiitti ilaalamaa jiranirraa kan hafe, sarbmuu mirga namummaa ilaalchisee iyyata dhiyaatu kaffaltii tokko malee sakata'a.

Jaarmiyaan abbagaar, jaar-miyaa namoota mana hojii mootummaa keessatti roorroon narra gaheera jedhanii iyyataniif iyyata sakata'ee murtii kennuun mirga eegsisuudha. Jaarmiyaan kun qondaaltonnii fi hojjettoonni aangoo seerri isaaniif eeyyamuun ala hojjechuu isaanii fi karaa seera qabeessan gochaalee raawwatamuu hojjechuu isaanii kan hordofuudha. Kaa-yyoon jaar-miyaa kanaa inni guddaan mirgaa fi faayidaa lammiilee seeraan mirkanaa'an qaama raawwachisuun kabajamuu isaanii mirkaneessuun, bulchiinsi mootummaa gaariin olaantummaa seeraa bu'uura godhatee, si'aayinaa fi iftoomina qabu akka diriiru kan taasisuudha.

Koomishiniin naamusaa fi farra malaammaltummaa federaalaa, jaar-miyaa hawaasa amala gaarii qabu,

malaammaltummaa kan jibbuu fi si'aayinaan irratti kan qabsaahu uumuuf kan socho'uudha. Jaarmiyichi barum-

sa naamusaa fi farra malaammaltummaa baabal'isuu, yakka malaammaltummaa fi hojimaata gadhee ittisuu, saaxila baasuu, sakatta'uu fi gochaalee kana fakkaataan raawata.

Dhaabbileen siivikii gurmaa'ina mootummaatii alatti lammiilee dammaqoo fi itti gaafatamummaan ittihadagamuun fedhii fi kaka'umsa mataa isaanitiin kan hundeeffaman jaar-miyaalee biyya keessaa fi biyya alaati.

Dhaabbileen gocha gaarii, dhaabbileen hawaasummaa, dinagdee, aadaa fi kana fakkaatan, dhaabbilee siivikii kanneen akka fakkeenyaatti eeram-aniidha.

Dhaabbileen siivikii iftoominna, ittigaafatamummaa fi hirmaannaa si'aayaa dagaagsuun hawaasni rakkoo isaa offisaa furmaata itti kennuu kan dandeessisu dandeettii waliigalaa akka qabaatu taasisuu dabalatee, hawaasni hojimaata mootummaa irratti to'annoo akka taasisuuf dandeettii hawaasaa ijaaru.

Sabqunnamtiin ummataa walumaagalatti, jaar-miyaa bilisaa fi walqixaan haala qabatamaa jiru ummata beeksisuu fi barsiisuu, akkasumas ummanni dhimma biyyaa hundarratti murtii beekumsa bu'uura godhate kennuu akka danda'u ragaa sirrii fi kan yeroo waliin deemu ummataaf kan dhiyeessaniidha. Kana caalaas sabqunnamtiin

ummataa, jaarmiyaalee hojimaata dha-abbilee mootummaa kan biroo akka abbagaar ta'anii kan hojjetaniidha.

Tamsaasni Raadiyoo fi Televijinii, maxxansi gaazeexaa fi kitaabolee babal'achaa yeroo deeman, mirgoonni lammiilee akka kabajamaniif gahee isaan bahan olaanaa tahaa deema.

Walumaagalatti, qaamni adda addaa beek-uudhanis ta'e osoo hin beekin mirga sarbuu danda'a. Qondaaltonni mootummaa aangoo isaanii dahoo godhachuun mirga lammiilee sarbuu danda'u; namoonni dhuunfaa walitti bu'iinsaanis ta'e sababa biroon mirga naamoota biroo sarbuu danda'u. Lammiileen beekumsa dhabuu irraan kan ka'e sarbamuu mirga isaaniitiif sababa ta'uu danda'u. Ejjennoon

mirgi koo tuqamee, mirgi koo sarbame jedhu hubannoo irraa kan argamu waan ta'eef, beekumsi kun yoo hin jiraanne mirgoonni isaanii sarbamuu

hubachuun hin danda'amu. Kanaaf rakkoo kana hundaa salphisuu fi mirgi namummaa fi mirgi dimookiraasii lammiilee haalaan kan keessatti kabajamu sirna dimookiraasii ariifachiisuuf mirga namummaa fi mirga dimookiraasii kabachiisuu kan dandeesisan jaarmiyaaleen adda addaa gahee guddaa qabu.

Gilgala 3

Gaaffilee armaan gadiitif deebii kenna.

1. Kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasif maaliif eeg-umsi taasifsma? Irratti mari'adhaa.
2. Naannoo keessanitti jaarmiyaaleen kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasitiif hojjetan jiru. Maqaa isaanii fi kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasiif tokkoon tokkoon isaanii gochaalee isaan hojjetan barreeffamaan dhiyeessaa.

Gareedhaan tahaatii gocha armaan gadiitti dhiyaate hojjedhaa.

Mataduree armaan olitti barattan jalatti kan eeraman kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasii akka babal'atu taasisuu kan danda'an jaarmiyaalee dimookiraasii keessaa carraadhaan kan garee keessan dhaqqabe biyya keenya Itoophiyaa keessatti sadarkaa akkamiira akka jiru (jaarmiyaan kun naannoo keessan jira yoo ta'e deemuudhaan, yoo hin jiru ta'e immoo madda odeeffannoo adda adda-arraa ragaa walitti qabuun) madaalaatii dhiyeessaa.

1.3 Garaagarummaa (Waldiddaa) Karaatti Nageenyaan Hiikamu

Fakkii 1.2 Marii hiriyoottaa

- **Fakkii armaan olii ilaaluun barattoonni maal gochaa akka jiran tilmaamaa.**
- **Hiriyaa keessan waliin yaadaan yoo waldhabdaan yookin waldiddaan yoo uumame waldhabdee yookiin walddiddaa kana hiikuuf maal gootu?**

Hiriyoota Sadan

Barattoota kutaa 8ffaa ‘B’ kan ta’an Abiraheet, Asaammarechii fi Kuulaniin barattoota kutaa tokkoo ta’uurra darbanii walitti dhiyaatu. Kan jiraatan naannoo tokko keessa. Sanbaa fi Dilbata waliin qayyabachuuf sagantaa baafachuuf waliigalani. Sagantichas qopheessuuf qubeessaa fi waraqaa fudhatanii taa’anii haasawuu jalqaban. Haata’u malee, fedhiin isaanii garaagar waan ta’eef, sagantaa irratti waliigaluu dadhaban.

Jalqaba maal haaqayyabannu kan jedhu tarreessuuf Abiraheet, heerega jennaan, Kuulaniin immoo Afaan Ingilizii jette. Asaammarechi immoo saayinsii ta’uu qaba jette. Haala kanaan sagantaa qayyabannaa guyyaa Sambataa fi Dilbata qopheessuun hafee gara lolaatti akka hin deemne soda-achisa.

Gilgaala 4

Akka dubbisichaatti gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Isin barattoota sadan osoo taatanii, garaagarummaa kana akkamitti hiiktu?
2. Sagantaa qayyabannaa sadan isaanii waliigalchuu danda’u qophe-essuu dandeessuu?

Garaagarummaa yookiin waldiddaa karaa nagaan hiikuuf dhimmoonni bu’uuraa barbaachisoo ta’an kanneen armaan gadiiti:

A. Marii

Waldiddaan kamiyyuu yogguu uumu amu gara waliigalteetti geessuuf mariin baay’ee barbaachisaadha. Mariin, namoonni lamaa fi isaa ol ta’an qaamaan walitti dhiyaatanii dhimma garaagarummaa, waldiddaa yookin walitti bu’iinsa isaan gidduuf ka’umsa ta’uu danda’uuf furmaata qaama hundaan fudhatama qabu dhiyeessanii hiikuuf adeemsa yaalii godhuudha.

Mariin furmaata barbaaduu fi waliigaltee uumuuf jecha kan rawwatamu waan ta’eef, hirmaattonni ejjennoo isaanii ibsuurra darbee yaada nama biroo naamusaan dhaggeeffachuun irraa eegama. Kaayyoon marii galma akka ga’uuf jechuunis garaagarummaaf yookiin waldiddaaf furmaata garee lamaanuun fudhatama qabu dhiyeessanii karaa nagaan hiikuuf waldanda’uun baay’ee barbaachisaadha.

B. Waldhaggeeffachuu

Waldhaggeeffachuun, yeroo mari’atan namni tokko yaada nama biroo obsaan, qajeelaa fi tasgabbiin dhaggeeffachuu, kan dubbachuu barbaade yookiin barbaade dubbatee osoo hin fixiin keessa seenuudhaan addaan kutuurraa of eeguu fi kanneen kana fakkaatan dabalata.

C. *Waldanda'uu*

Waldanda'uun immoo hirmaattonni waliin mari'atan miira waliigaltee gaarii fi hiriyyummaa uumuun wal-kabajuun rincicuu, mataa jabaachuu fi dheekkamuu hambisuu ilaallata. Kanarra darbees, waldanda'uun ejjannoo ofii laaffisanii waliigaluuf qophaa'aa ta'uu, inni tokko miiraa fi ilaalcha nama biroo hubachuuf yaaluu, qaamni lamaanuu walfalmii gogaa fi walyakkuu irraa fagaatanii waliigaltee waliin fudhatan irra gahuuf, furmaata gargaaru walitti fiduuf yaaluu fi kan kana fakkaatan dabalata.

Gilgaala 5

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Garaagarummaa fi waldiddaa yeroo fi bakkaan uumaman karaa nagaan hiikuuf maalgochuutu nu irraa eegama? Irratti mari'adhaa.
2. Mari'achuun, waldhaggeeffachuunii fi waldanda'uun garaagarummaa fi waldiddaa karaa nagaan hiikuuf shoora isaan qaban fakkeenya dhiyeessuun ibsa kenna.

1.4 Mootummaa Federaalaa fi Mootummo-ota Naannolee

1.4.1 Tokkummaa fi Garaagarummaa

- **Dhimmoota tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee agarsiisan ibsaa.**

Tokkummaa

Mootummaan Federaalaa Dimookiraatawaa Rippabilika Itoophiyaa, Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee waliin caaseffamuun isaa tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee kan ibsuudha. Qabxiin kan biroo tokko isaan taasisu qaamoleen aangoo caaseffama walfakkaatu qabaachuu isaati. Mootummaan Federaalaa kan mataa isaa kan ta'e qaama seera tumu, seera raawwachiisuu fi seera hiiku kan qabuu yoo ta'u, haala walfakkaatuun mootummoonni naannolee kan mataa isaanii qaama seera tumu, seera raawwachiisuu fi seera hiiku qabu.

Kana malees, tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee kan ibsu mootummoonni lamaanuu Heera Mootummaa Federaalaa kabajuu fi eeguun hojii isaanii isa olaanaa ta'uu isaati.

Garaagarummaa

Mootummaan Federaalaa fi Mootummoonni Naannolee hanguma walfakkeenya qaban garaagarummaas qabu. Garaagarummaan inni jalqabaa wanta naannoleerra hin jiree fi sadarkaa Mootummaa Federaalaatti qaamolee aangoo sadan keessatti kan hin ramadamne Manni Marii Federeeshinii jiraachuu isaati. Manni Marii Federeeshinii, mana marii miseensonni bakka bu'oota sabootaa, sablamootaa fi

ummattoota biyyattii keessatti argaman keessatti hirmaataniidha.

Garaagarummaan bu'uuraa kan biroon Mootummaan Federaalaa dhimmoota sadarkaa biyyaatti (maallaqa maxxansiisuu, humna ittisaa ijaaruu, walqunnamtii biyya alaa taasisuu fi kan kana fakkaatan) kan raawwa-chiisuu yommuu ta'u, naannoleen immoo aangoo ofiin of bulchuu qabu.

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Ibsitoonni tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naa-nnoolee maal fa'a?
2. Ibsitoonni garaagarummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee maal faadha?

1.4.2 Aangoo Waliinii

- **Aangoo waliinii kan Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota**

Naannoleeti jettanii tilmaamtan lama eeraa. Qoodinsi aangoo Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee gidduu yoo jiraateyyuu, aangoo waliinii qabu. Bu'uura kanaan Mootummaan Federaalaa fi Mootummonni Naannolee Heera Mootummaa boqonnaa 11, keeyyata 98 irratti ifaan kan ta'aan aangoo waliinii qabu. Isaanis kanneen armaan gadiiti:

1. Mootummaan Federaalaa fi Naannoleen dhaabbilee misoomaa waliin hundeesan irratti gibira bu'aa

daldalaa, gibira hojii fi ashuuraa gurgurtaa fi eksaayisii waliin ramadu, waliin sassaabu.

2. Bu'aa dhaabbilee daldalaa fi gahee bu'aa abbootii aksiyoonii irratti ashuuraa fi gibira gurgurtaa ni buusu ni funaanu.
3. Dalagaalee guguddaa kan albuudaa fi dalagaalee peetirolieemii fi gaazii kamiyyuurratti galii gibiraa fi kaffaltii rooyalitii waliin buusu, waliin funaanu.

Gilgaala 7

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Aangoo waliinii Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee tarreessaa.
2. Aangoowwan waliinii kanneen, maa-liif kan Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee ta'an? Irratti mari'adhaa.

1.4.3 Dalagaawwan Gurguddoo Bulchiinsa Magaalotaa

- **Ittiwaamamni isaanii Mootummaa Federaalaaf kan ta'e bulchiinsi magaalotaa eenyufaadha?**

Mootummaa Federaalaa kan hundeesan Mootummoota Naannolee saggalan malee dabalataan bulchiinsi magaalotaa lama jiru: Bulchiinsa Magaalotaa Addis Ababaa fi B.M. Dirree Dawaa. Bulchiinsi Magaalotaa aangoo hedduu qabu. Bulchiinsi Magaalotaa kunniin dhimmoota ijoo rawwatan (Labsii Lakk. 87/1999 Chaartarii Addis Ababaa fi

Labsii Lakkoofsa 4/6/1996 Chaartarii Dirree Dawaatiin kan ibsaman kanneen armaan gadiiti:

- A. Madda galii isaaniif kenname irratti gibiraa fi qaraxa buusuu fi funaanuu.
- B. Sagantaa misooma dinagdee fi hawaasummaa karoorsuu fi raawwachiisuu.
- C. Baajeta mataa isaanii mirkaneessuu fi bulchuu, akkasumas madda maallaqa biyya keessaa irraa liqeeffachuu.
- D. Lafaa fi qabeenya uumamaa naannoo bulchiinsa magaalotaa keessatti argaman bulchuu.
- E. Nagaa fi tasgabbi ummata magaalichaa eegsisuu kan danda'u humna poolisii hundeessuu.
- F. Waajjiraa fi jaarmiyaalee mootummaa akkasumas dhaabbilee misoomaa bulchiinsa magaalotaa hundeessuu fi aangoo fi dalagaalee isaanii murteessuu.
- G. Bulchiinsaa fi haala hojii hojjetoota bulchiinsa magaalotaa murteessuu.
- H. Dhimmoota aangoo isaanii keessatti argaman irratti dambiilee fi qajeelfamoota baasuu fi raawwachiisuu.
- I. Magaalota biyyoota alaa waliin dhimmoota teekinikaa, dinagdee fi aadaa irratti waliigaltee pirootokoolii mallatteessuu.
- J. Qaamolee fi jaarmiyaalee Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota

Naannolee biyyattii waliin walqunnamtii uumuu fi waliigaltee taasisuu.

Gilgaala 8

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Dalagaalee gurguddoo bulchiinsa magaalaa keessaa yoo xiqqaate shan tarreessi.
2. Dalagaalee bulchiinsa magaalaa tarreesite dalagaalee Mootummoota Naannolee waliin kan walfakkatanii fi adda kan taasisu adda baasuun irratti mari'adhaa.

1.4 Walqunnamtii Alaa Itoophiyaa

1.4.1 Walqunnamtii Itoophiyaan Biyyoota Addunyaa Waliin Qabdu

Fakkii 1.3 Itoophiyaan biyyoota addunyaa adda addaa waliin hariiroo gaarii qabdi.

- **Kaartaa armaan olii ilaaluun Itoophiyaan biyyoota addunyaa waliin dhimmoota maal maaliin walqunnamtii akka gootu eeri.**

Walqunnamtii Itoophiyaan biyyoota addunyaa waliin qabdu bara dheeraa ta'eera. Akka Lakkoofsa Awurooppaatti bara 1945, Dhaabbanni Mootummoota Gamtoomanii yeroo hundaahu, Itoophiyaan biyyoota dhaabbaticha hundeessan keessaa ishii tokko turte. Yeroo ammaa kana immoo qunnamtiin kun

cimuurratti argama. Akka fakkeenyaatti abbootiin qabeenyaa Gidduugaaleessa Bahaa, Eeshiyaa, Awuroophaa fi Ameerikaa haala mijaawaa Itoophiyaa keessatti uumameen carraa investmentiitti fayyadamuun bal'inaan socho'anii hojii misoomaa baay'ee gaggeessaa jiru.

Biyyoota Eeshiyaa ilaalchisee waldeegarsi biyya Hindii, Chaayinaa fi Jaappan waliin jiru kan nama jajjabeessuudha. Dhimmi qunnamtii biyyoota Bahaa fi Kibba Baha Eeshiyaa waliin jiru jajjabeessuu, dhimma daldalaa fi investmentii babal'isuu fi jajjabeessuu waan ta'eef, xiyyeeffannoon itti kennam-era. Walumaagalatti, qunnamtiin biyyoota adduunyaa waliin Itoophiyaan qabdu ijaarsa sirna dimookiraasii fi misooma ishee saffisiisuu fi deeggaruu irratti kan bu'uureffate akka ta'u gochuu irratti arganti.

Gilgaala 9

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Itoophiyaan biyyoota addunyaa keessaa irraacaala qunnamtii kantaasistu eenyufaa waliini? Biyyoota sa-dii eeraa.
2. Qunnamtii Itoophiyaan biyyoota eer-tan waliin qabdu haala kamirratti argama? Fakkeenya dhiyeessuun ibsaa.

1.5.2 Faayidaa Itoophiyaan Biyyoota Addunyaa Waliin Waqunnamtii Gochuun Argattu

- **Walqunnamtii Itoophiyaan biyyoota addunyaa waliin gootu irraa faayidaa maalii argatti?**

Kaayyoon Imaammata Biyya Alaa inni tokko sirna dimookiraasichaa jabeessuu, misooma ariifachiisaa dhugoomsuuf kan dandeessisu haala mijaaawaa uumuudha. Kanaaf sababa guddaan ka'umsii fi galmi walqunnamtii alaa biyyattii misoomaa fi dimookiraasii dhugoomsuudha. Misoomaa fi dimookiraasii dhugoomsuuf haala mijaawaa uumuu, jechuunis carraa gabaa, investmentii, liqii fi deegarsa gargaarsaa fi teekinikaa argachuufi.

Gama kanaan Itoophiyaan walqunnamtii biyyoota addunyaa waliin qabdu dhugoomsuuf kan dandeessisu carraa gabaa, investmentii fi teekinikaan deegarsa argachuuf fayyada. Akkasumas misoomaaf kan ta'u deegarsa liqii fi gargaarsaa argachuuf ishee fayyada. Kanarra darbees dimookiraasii babal'isuuf jaarmiyaalee bulchiinsa dimookiraasii uumuu fi jajjabeessuuf deegarsa bal'aa gama teekinikaa fi faayinaansiin argachuuf dandeessisa.

Gilgaala 10

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Itoophiyaan walqunnamtii biyyoota addunyaa waliin taasistuun faayidaa argattu irratti mari'adhaa.
2. Gareedhaan ta'uun biyyoota addunya garagaraa fudhachuun biyyoota kanneen waliin Itoophiyaan walqunnamtii gochuun bu'aa isheen argate kutaaf dhiyeessaa.

Cuunfaa Boqonnichaa

Sirni dimookiraasii, mirgi namummaa fi mirgi dimookiraasii lammiilee akkasumas mirgi walqixxummaa sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa kan keessatti kabajamuudha. Ijaarsi sirna dimookiraasii, sirni dimookiraasii akka babal'atuu fi akka gabbatu kan gargaaran lammiilee dimookiraatawaa uumuu fi aadaan dimookiraasii akka gabbatu kan gargaran dalagaalee murteessoo ta'an raawwachuu kan gaa-fatuudha. Walumaagalatti, ijaarsi dimookiraasiilammii dimookiraatawaa horachuu fi aadaa dimookiraasii gab-bisuun bulchiinsa ummaataaf wayyuu fi mijaawu babaldhisuudha.

Bu'uuraaleen ijaarsa sirna dimookiraasii olaantummaan seeraa jiraachuu, jaalalaan waliin jiraachuu ummataa, kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasii lammiilee, mirga yaada ofii bilisaan ibsachuu, akkasumas kabajamuu mirgoota walqixxummaa, afaan ofiin fayyadamuu fi filuu fi filatamuuti.

Kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasii mirkaneessuuf kan dandeessisu jaarriyaaleen dimookiraasii kan mootummaa fi mit-mootummaa jiraachuun barbaachisaadha. Jaarriyaaleen dimookiraasii kan mootummaa mana murtii, poolisii, abbagaar, komishinii mirga namummaa, komiishinii naamusaa fi farra malaammaltummaa

fi dhaabbilee sabqunnamtii ummataa mootummaa jala jiraniidha. Jaarmiyaaaleen dimookiraasii kan mitimootummaa dhaabbilee hawaasa siivikii akkasumas sabqunnamtii ummataa qaamolee dhuunfaa jala jiraniidha.

Garaagarummaa yookiin waldiddaa karaa nagaan hiikuuf kan barbaachisan wantoonni bu'uura ta'an marii fi yeroo marii waldhaggeeffachuu fi waldanda'uudha.

Ibsitoota garaagarummaa fi tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee agarsiisan keessaa inni tokko, Mootummaan Federaalaa Dimookiraatawaa Rippabilika Itoophiyaa fi Naannoleen waliin hundaahuu isaaniiti. Kan biroon lachanuu kan mataa isasanii kan ta'an qaamolee seera tumu, seera raawwachiisuu fi seera hiiku kan qaban yenna ta'u, dabalataan lachanuuf aangoo olaanaa kan tahan keessaa heera mootummaa eeguu fi ittisa gochuu waan ta'eef tokkummaa isaanii agarsiisa.

Garaagarummaan isaanii immoo aangoon Mootummaa Federaalaa dhimmoota biyyoolessaa (maallaqa maxxansiisuu, humna ittisaa ijaaruu, walqunnamtii alaa taasisuu) ilaallatan yoo ta'u, aangoon naannolee immoo irra jireessaan ofiin of bulchuu kan ilaallataniidha.

Aangoon waliinii jiran immoo Mootummaan Federaalaa fi Naannoleen dhaabbilee misoomaa waliin hundeessaanii fi hojii guguddaa albuuda misoomsuu fi kan akka peetiroliyeemii fi boba'aa ilaallatan irratti gibira bu'aa daldalaa, gibira hojii, ashuuraa gurgurtaa fi aksiyoonii, gibira galii fi kaffaltiiwwan rooyaaliti waliin buusuu fi sassaabuudha.

Aangoowwan gurguddoon bulchiinsa magaalotaa, madda galii isaaniif kenname irratti gibiraa fi ashuuraa buusuu fi funaanuu, bulchiinsa magaalotaa keessatti kan argaman lafaa fi qabeenya uumamaa bulchuu, nagaa fi tasgabbii ummataa eegsisuuf humna poolisii hundeessuu, dhimmoota aangoon isaanii jala jiran irratti danbiilee fi qajeelfamoota baasuu fi raawwachiisuu, magaalota biyya alaa waliin waliigaltee teekinikaa, dinagdee fi aadaa irratti pirootokolii mallatteessuudha.

Itoophiyaan walqunnamtii biyyoota alaa waliin qabdu cimsuu irratti arganti. Walqunnamtii Itoophiyaan biyyoota addunyaa waliin qabdu misooma dhugoomsuuf kan dandeessisu carraa gabaa bal'aa sochii misoomaa deegaru, sirna dimookiraatawaa dagaagsuu fi babal'isuun jaar-miyyaalee bulchiinsa dimookiraasii uumuu fi jajjabeessuuf kan gargaaru, liqii fi gargaarsa akkasumas deeggarsa teekinikaa argachuu akka dandeessuuf gargaareera. Walumaagalatti, walqunnamtiin alaa Itoophiyaa sirna dimookiraasii biyyatti jabeessuu fi gama misooma ariifataa mirkaneessuutiin bu'aa guddaa agarsiisaa jira.

JECHOOTAA FURTUU

Waliigaltee pirootokolii: Waliigaltee biyyoota gidduutti gama barnootaa, aadaa fi dinagdeetiin mallatteeffamuudha.

Dhaaba siyaasaa: Qaamni hawaasaa adda addaa walitti qabamanii bilisummaa yookin faayidaa hawaasummaa fi dinagdee eegsifachuuf kanaafis akka gargaaru dorgommii bilisaan aangoo qabachuuf kan hundeeffamuudha.

Kaffaltii rooyaalitii: Barreessaan /situun (kitaabaa, muuziqaa, meeshaa bocamaa fi kan kana fakkaatan) tokko/takka bu'aa hojii qopheessee/ssitee yoo gurguraman yookiin irra deebi'amanii dhiyaatan, kaffaltii kaffalamuudha.

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Himoota armaan gadii dubbisuun sirrii yoo ta'e "Dhugaa", dogoggora yoo ta'e immoo "Soba" jechuun deebisaa.

1. Ijaarsi sirna dimookiraasii lammiilee dimookiraatawaa horachuun aadaa dimokiraasii gabbisuudha.
2. Bu'uraaleen ijaarsa dimookiraasii jaalalaan waliin jiraanya ummataa fi kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasii lammiileeti.
3. Komiishiniin mirga namummaa jaar-miyaa mirga kabachiisan kamirrayyuu adda durummaadhaan jaar-miyaa olaantummaa seeraa kabachiisuudha.
4. Qunnamtii nageenyaa Itoophiyaan biyyoota addunya biroo waliin taasiftu, misoomaa fi ijaarsa sirna dimookiraasiif kan barbaachisu deegarsa kamiyyuu argachuuf ishee fayyada.
5. Hojii guguddaa misooma albuudaa fi hojii peetirolieemii fi boba'aa kamirrattuu galii gibiraa fi kaffaltiiwwan rooyaalitee waliin buusuun aangoo Mootummaa Federaalati.

II. Kanneen "A" jalatti tarreeffaman waliin kan deeman roga "B" jalatti kan tarreeffaman keessaa filadhaa walitti firoomsaa.

A

1. Jaarmiyaa mirga dimookiraasii fi namummaa kabachiisuuf hojjetu.
2. Jaarmiyaa seeronni, dambiilee fi qajeelfamoonni bahan mirgoota lammiilee akka hin faallessine mirkaneeffatu.
3. Mirgoonnii fi faayyidaaleen lammiilee seeraan murtaahan qaama raawachiisuun hojiirra ooluu isaanii jaar-miyaa hordofu.
4. Jaarmiyaa iftoomina, ittigaafat-amummaa fi hirmaannaa hawaasaa dagaagsuuf hojjetu.
5. Jaarmiyaa raga dhugaa fi kan yeroo ummataaf dhiyeessu.

B

- A. Subqunamtii
- B. Hawaasa siivikii
- C. Abba-Gaar
- D. Komishinii Mirga Namummaa
- E. Komishinii Naamusaa fi Farammaltummaa Federaalaa
- F. Poolisii

III. Bakka duwaa armaan gadii dubbisuudhaan bakka duwaa kana jecha yookiin gaalee sirriin guutaa.

1. _____ gurmaa'ina mootummatiin ala lammiilee fi si'aayina qabanii fi ittigaafatamummaan itti dhagahamuun kaka'umsa mataa isaanitiin jaarmiyaa hundeessaniidha
2. _____ karaa mana hojii mootummaa miidhaan narra gaa'eera jechuun namoota komii qaban iyyannoo isaanii sakkatta'uun murtii kan kennu jaarmiyaa mirga kabachiisuudha.
3. Garaagartummaa yookan waldiddaa karaa nagaan hiikuuf wantoonni bu'uuraa barbaachisoo ta'an _____, _____ fi _____ dha.

IV. Gaaffilee armaan gaadiif deebii sirrii ta'e filadhaa.

1. Ijaarsa sirna dimookiraasiif bu'uurri guddaan yaad-bu'uura olantummaa seeraan bitamuudha kan jedhamuuf maaliifi?
 - A. Yaadbu'uurri kun aangoon karaa dimookiraatawaa ta'e qofaan akka qabatamuuff wabii waan kennuuf.
 - B. Yaadbu'uurri kun mirgi namummaa fi mirgi di mokiraasii lammiilee akka kabajamuuf wabii waan kennuuf.
 - C. Yaadbu'uurri kun mirgi walqixxummaa sabootaa, sablammootaa fi uummatootaa akka kabajamuuf wabii waan kennuuf.
 - D. Hundumtuu sirriidha.
2. Kanneen armaan gadii keessaa amala lammii dimookiraatawaa kan hin taane isa kami?
 - A. Mirga namummaa fi mirga dimookirasii lammiilee hubatee beeka.
 - B. Garaagartummaan bu'uura dimookiraasii ta'uu isaa ni amana.
 - C. Mirga namummaa fi mirga dimookiraasii haalaan ni kabaja, ni kabachiisa.
 - D. Deebiin hin kennamne.
3. Ijaarsi dimookiraasii dagaagera jechuuf kan danda'amu yoo maal taheedha?
 - A. Namoota biroo kabajuu fi obsaan fudhachuun yenna danda'amu
 - B. Waldiddaan marii nagaa fi walamanuun yoo hiikame.
 - C. Walitti bu'iinsi mariidhaan hiikamuu hin dandeenye yeroo mudatu, mana murtiitti dhiyeessuu fi murtii ummataa obsaan fudhachuu fi hojiirra oolchuun yenna danda'amu.
 - D. Hundumtuu sirriidha.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaabaa kennaa.

- a. Bu'uuraalee ijaarsa sirna dimookiraasii keessaa yoo xiqqaate sadii eeruun tokko tokkoon isaanii bu'uura akka ta'an raga agarsiisu dhiyeessaa.
- b. Kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasiif jaarmiyaalee hojjetan keessaa yoo xiqqaate lama eeruudhaan kaayyoo isaanii ibsaa.
- c. Garaagarummaa fi tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee ibsaa.